

28. Poser, Therese. Bertolt Brecht. Der kaukasische Kreidekreis: Interpretation. – München: Oldenbourg, 1988. – S. 58-59.
29. s. Anm. 14.
30. Knopf, Jan. Brecht-Handbuch. Theater. Eine Ästhetik der Widersprüche. – Stuttgart: J.B.Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1980. – S. 390.
31. s. Anm. 24, S. 321.

УДК 821.112.2.М – 3.08: 81'373+81'373'7

Єпіфанцева Л.А.

ЛЕКСИЧНА СТИЛІСТИКА РОМАНУ Т.МАННА “ЙОСИП ТА ЙОГО БРАТИ”

Творчій спадщині видатного німецького письменника Томаса Манна (1875 - 1955) присвячено велику кількість критичних праць, у яких проаналізовано більшість його романів: В.Г.Адмоні, С.К.Апт, І.Дірзен, М.Кургінян, А.В.Русакова, Т.І.Сільман, Б.Сучков та інші.

Але при цьому його твори розглядалися лише з соціально-політичного боку при застосуванні літературознавчої методології та методики. Особливу зацікавленість у багатьох науковців викликав роман-тетралогія “Йосип та його брати”, який характеризується глибоким філософським змістом, широким колом проблем, поглибленим проникненням у духовний світ героїв, а також багатоплановістю сюжету. Цілком закономірно, що головна увага приділялася висвітленню *“проблеми відповідальності та пошуку відповідної їй форми конфлікту.”*¹

Саме через це вибір об'єкта нашого дослідження продиктовано насамперед значним посиленням інтересу сучасної лінгвістики тексту до вивчення лінгвостилістики художнього дискурсу, зокрема до його лексичного наповнення, а якщо мати на увазі роман про маннівського Йосипа, то тут не може не впасти у вічі проблема фразеологічних одиниць (ФО) біблійного походження. Вивчення біблеїзмів (тобто слів чи словосполучень, які були запозичені з Біблії або зазнали її семантичного впливу) становить окрему галузь фразеології і привертає увагу сучасних дослідників.

Однак, незважаючи на чималу низку цікавих і оригінальних робіт, присвячених дослідженню цих мовних одиниць, лінгвостилістичні особливості та функціонування ФО біблійного походження у творі Т.Манна *“Йосип та його брати”* залишаються до цього часу невисвітленими, чим і пояснюється актуальність обраної у даній статті теми.

Будь-який митець відображає дійсність відповідно до свого світобачення. Це вимагає від автора використання специфічних засобів, які у сукупності складають його індивідуальний стиль.

Однією з властивостей Томаса Манна як стиліста є те, що він не тільки знаходить у скарбниці німецької мови достатньо нетрадиційних засобів для передання найтонших відтінків думки, але й виразно створює їх сам.

Саме завдяки цьому мовлення тетралогії *“Йосип та його брати”* стає особливим, а *“в розповіді про події, які відбувалися майже три тисячі років тому, відчувається Європа”*² маннівського XX ст. та майбутньої доби. Насамперед це стосується лексики, здатної відобразити з усією точністю та повнотою матеріальну і духовну культуру минулих часів.

Отже, автор *“Йосипа”* виступає на сторінках роману і в ролі професійного історика, який ефектно відтворює події у їх логіко-хронологічній послідовності, і в ролі не менш вмілого філолога.

Своєрідність художньої мови роману яскраво проявляється у словнику письменника та у вживаних ним тропях. Колорит часу зображується за допомогою комплексного вживання різноманітних лексичних прошарків - діалектизмів, архаїзмів, історизмів, термінів і т. ін., а для створення національного колориту Т.Манн активно використовує запозичення.

Мова роману багата на анахронізми, за допомогою яких створюється *“іронічна дистанційність, побудована на подоланні історичної віддаленості подій”*.³ Це - і сміливо уведені автором вирази з французької мови, вкладені в уста давньоєгипетської знаті, і пародіювання давніх саг і гімнів у розділі *“Сповідання”* і т. ін.

Широко відомий серед перекладознавців теоретик і практик С.К.Апт зазначає, що *“навіть чи можна помилитися, стверджуючи, що багатством “археологічної” лексики “Йосип” не поступиться ніякому іншому роману про Давній Єгипет чи Палестину часів патріархів.”*⁴

Інший дослідник творчості Т.Манна Б.Сучков вважає, що письменник у своєму романі *“вирішував досить складне естетичне завдання: передати атмосферу сивої давнини, навіть найдавніших часів. І саме для цього він використовує, з одного боку, незвичні словосполучення, які зустрічаються у тексті, головним чином, у назвах*

титулів, звертаннях, у метафоричності мови героїв, у вживанні архаїзмів і, з другого боку, ускладненість прямої мови дійових осіб, збагаченої численними епітетами, вставними реченнями, евфемізмами.”⁵

Але перш за все тут треба говорити про фразеологію. Безперечно, стійкі словосполучення є характерними і для такого роману, як “Йосип,” хоча Т.Манн не є прихильником їх частотного вживання, бо вважає, що головне полягає не в їх кількості, а у тому, як вони подаються, яку функцію виконують, з якою метою їх вжито.

Показовою для відношення автора до фразеологічних зворотів є сцена з третього роману, де Йосип, чудово розуміючи, що після повернення зі свята додому залишиться наодинці з Мут-ем-енет, яка домагається його кохання, боїться повернутися у порожній будинок і водночас бажає цього. Більш за все, здається, він хотів, ніж боявся, і тому переконував себе, що цього вимагають його обов’язки як домоправителя. Йосип згадував усілякі повчальні вислови: “*Hast du Ehr, hast du Beschwer*“, “*Hohe Würde – goldne Bürde*“, “*Der Letzte zur Schicht – der Erste zur Pflicht*.”⁶ Ці речення мають форму прислів’я, а воно найдовше з усіх стійких словосполучень. Підбадьорюючи себе ними, Йосип лицемірить перед собою самим, тому що вони не мають ніякого відношення до його справжніх бажань, до дійсної ситуації. Прагнучи пояснити причини того, чому Йосип не поступався бажанням Мут-ем-енет, Томас Манн не обирає легкий шлях. Передаючи думки Йосипа, письменник тим самим розкриває причини його відмови: “*daß dies eine Sache und Kraftprobe sei zwischen Amuns Großmacht und Gott dem Herrn*.”⁷ Піддатися Мут-ем-енет означало б для Йосипа зрадити свого Бога і поклонятися Амуну, цьому мертвому державному богу Єгипту, а протистояти чарам господині - зберегти себе для бога “гуманізації”. Йосип витримує випробування, він залишається вірним своєму Богові.

Проте, справжня причина криється набагато глибше, у самому Йосипі. Він легковажно грався з вогнем, він сам сприяв тому, що жінкою оволоділо почуття нестримної жаги до нього. Його поведінка була викликом собі самому: “*Aber wie gern hält doch auch der Mensch sich den Wahlfall des Bösen offen, labt sich an seiner Freiheit dazu und spielt mit dem Feuer, sei’s aus vertrauender Tapferkeit, die sich vermißt, den Hörnern zu nehmen, sei es aus Leichtsinn und heimlicher Lust – wer will das unterscheiden!*”⁸

Примушуючи Йосипа думати прислів’ями, Томас Манн тим самим демонструє свою невіру у їх здатність передавати думку в її небанальній повноті. Бо проблема інфляції слова у ХХ ст. взагалі та у фашистській державі зокрема була найактуальнішою для Т.Манна, через що він і пише роман про деміфологізацію, гуманізацію міфу. Як відзначає в одній зі своїх статей, присвячених творчості письменника, С.К.Апт, “Томас Манн

один з тих, небагатьох, хто у часи великої інфляції слів показав, яка це дорожочінність, яке це диво - слово. А диво і дорожочінність іменують сухим академічним терміном.⁹

Нацисти штучно відроджували і культивували давньонімецьке язичництво, займались національною і расовою міфотворчістю. Однак Томасу Манну вчасно вдалося розпізнати небезпечність цього *“міфологічного свавілля”*.¹⁰ Вже у першій книзі *“Йосипа”* він говорить про міф як про *“зразок”*, що дійшов до нас із сивої давнини і з яким людина порівнює нинішнє життя.

Не менш відома дослідниця творчості письменника М.Кургіняна зазначає, що *“в період, який відмічено зростанням згуртованості всіх прихильників прогресу, гуманізму і демократії, що готуються до битви з фашизмом, набуває особливого значення проблема можливостей людини, її відповідальності та її стійкості. В “Йосипі” яскраво розкривається здатність Манна не підкорити міфологічний сюжет безпосередньо злободенній проблематиці і разом з тим не розчинити його в абстракціях. Аспект сучасності, проблема людини ХХ століття увесь час присутні в обраному Манном широкому ракурсі”*.¹¹

Феномен міфу, який широко застосовувався для ствердження ідеології фашизму, виступає на сторінках роману на захист принципів гуманізму. У доповіді Т.Манна, присвяченій історії створення роману-тетралогії, говориться про те, що звернення до біблійного сюжету було *“продуктом нашого часу, епохи історичних потрясінь, химерних поворотів особистого життя і страждань, які поставили перед нами питання про людину, проблему гуманізму у всій її повноті”*.¹² Далі Томас Манн показує, як *“притаманне книзі трактування міфу за своєю (...) суттю відрізняється від досить відомих сучасних прийомів його використання (...) Слово міф користується у наш час дурною славою”*.¹³

Саме через це фразеологізми та ідіоми в *“Йосипі”* мають іронічне забарвлення. Найхарактернішим проявом авторської іронії є анатомування фразеологічної одиниці, тобто розкладання ідіоматичної формули на складові частини. Розглянемо фразеологічну одиницю *“Siebensachen”*, що двічі зустрічається у розділі *“Монт-кау”* і означає *“все майно”*. Для німецької мови складні іменники у ролі фразеологізмів - це звичайна справа. В деяких з них пряме значення складових коренів вже давно забулося, вони настільки злилися одне з одним, що їх первинний зміст оживає тільки за межами даного словосполучення. Походження цієї фразеологічної одиниці від *“sieben”* (*“сім”*) та *“Sache”* (*“річ”*) цілком зрозуміле. *“Sieben”* увійшло до її складу як загальне позначення більшості, тобто навіть при утворенні слова воно вже не мало певного числового змісту, яке у двокореневому слові *“Siebensachen”* взагалі відсутнє.

Однак, якщо більш детально розглянути слово “sieben”, то слід звернутися до сивої давнини, коли різним числам приписувалися різні властивості. Одні з них вважалися щасливими, інші, навпаки, злими і небезпечними. Нарешті, числа обожнювали. Проблема походження магічних (або символічних) чисел вже довгий час цікавить багатьох дослідників. Але найбільшою популярністю користується сімка. Слід звернути увагу на роль чисел, яку вони відігравали в уявленнях первісної людини. Світобудова, на її думку, мала доволі-таки стійку кількість параметрів. Вона поділялася на дві частини - світ природний і надприродний. Вертикально вона складалася з трьох частин: небо, земля і пекло, а горизонталь розбивала її на чотири частини. Отже, отримуємо рівно сім найважливіших координат: 4 сторони світу, центр, верх і низ. Можливо, саме цим пояснюється велика популярність сімки, бо вона описує собою основні параметри Всесвіту.

Аналізуючи фрагмент з третього роману тетралогії, де мова йде про те, як купець-ізмаїльтянин продає Йосипа до будинку Потіфара разом з іншими товарами, можна побачити, що автор відокремлює “sieben” від “Siebensachen” і повертає числівнику його пряме значення. Присутній при продажу карлик розуміє випадково вимовлене купцем слово “Siebensachen” буквально і каже, що той назвав тільки шість видів товару. Але сьомим був саме Йосип. Слід звернути увагу на послідовність перерахування купцем товарів: “*Siehe, ich staffele meine Angebote, ich steige vom Minderen zum Vorzüglichen auf und vom ihm zum Erlesenen, das ist meine überlegte Gepflogenheit.*”¹⁴ Спочатку ним були названі речі неорганічного походження (“Lampen“, „Salbe“, „Hacken“), потім органічні, живі (“Zwiebeln“, Myrthen“, “Wein“), а “die siebte Sache” був Йосип - людина як “вінець творіння”. Як можна не побачити у цій послідовності логіки? Це все нагадує етапи створення Богом Всесвіту.¹⁵

Отже, ФО “Siebensachen” використана письменником у цьому фрагменті для виконання світомоделюючої функції, щоб заявити, що людина виявляється найголовнішим і найкращим “товаром купця-Бога”.

У межах іншого фразеологічного звороту, вміло вплетеного письменником у тканину твору, відбувається переосмислення, яке призводить до зіткнення нормативного значення фразеологізму з контекстуальним. Так, фразеологічний вислів „sich einen Namen machen” також двічі зустрічається у романі у розділі “Як Авраам відкрив Бога” і відповідає українському “**робити собі ім'я**” не тільки за своїм непрямим значенням, але й складається з тих самих елементів: “робити” та “ім'я”. Читач відразу згадує епізод авторських роздумів про те, як Авраам відкривав і пізнавав Бога: “*Gott aber hatte seine Fingerspitzen geküßt und zum heimlichen Ärger der Engel gerufen: „Es ist unglaublich, wie weitgehend diesen Erdenkloß mich erkennt ! Fange ich nicht an, mich durch ihn einen*

Namen zu machen ? Wahrhaftig, ich will ihn salben!"¹⁶ І водночас поряд із непрямим значенням усього словосполучення помічає і пряме значення його компонентів, тобто сприймає фразеологізм як гру слів.

Фразеологізм сприймається завжди у контексті, у взаємодії зі словами, які його оточують. Такий взаємозв'язок передбачає появу додаткових смислових відтінків у фразеологічній одиниці.

Вивчення та дослідження контекстуальної поведінки мовних одиниць є особливо актуальним для біблійних фразеологізмів (БФ), які відрізняються значною варіативністю компонентного складу у мовленнєвому використанні. Вживання цих фразеологічних одиниць письменником завжди є творчим.

Досліджений матеріал дає можливість виділити декілька індивідуальних прийомів залучення автором фразеологічних одиниць біблійного походження до структури роману. Заслуговує на увагу стилістичний засіб, що залюбки використовується Манном - гра слів.

Розглянемо вислів "Haupterhebung" ("вознесіння голови"), який зустрічається майже у кожному розділі "Йосипа" і сприймається як притаманна роману-міфу мовна реалія. Зіставляючи пряме і непряме значення цього словосполучення, автор передає відчуття дистанції, яке воно викликає у сучасної людини. Цей вислів у всіх біблійних текстах має непряме значення і тлумачиться як "піднесення" або "воскресіння". В розповіді про сон, який Бог наслав Іакову, Томас Манн вживає його у тому ж непрямому значенні, але так, що крізь нього можна побачити і пряме: *"Zur Kopfstütze wählte er einen der Steinklötze des Kreises aus. „Komm“, sprach er, „tröstlicher alter Stein, erhebe dem Friedlosen das Haupt zur Nach !“ Er deckte sein Kopftuch darüber, streckte sich aus, das Haupt erhoben, blinzelte noch ein wenig in die Sterne und entschlief. Da ging es hoch her, da geschah es ihm, da ward ihm wirklich, wohl mitten in der Nacht, nach einigen Stunden des tiefsten Schlafes, das Haupt erhoben aus jeder Schmach zum hehrsten Gesicht."*¹⁷

Ще більш цікаве переосмислення цього біблійного звороту простежується в останньому романі тетралогії, де Йосип тлумачить сні чашнику: *„Über drei Tage wirst du das Wasser des Lebens empfangen, und Pharao wird dein Haupt erheben und den Schandnamen von dir nehmen."* та пекарю: *"In dreien Tagen wird Pharao dich aus diesem Hause führen und wird dir das Haupt erheben, in dem er dich ans Holz heftet."*¹⁸ А нижче письменник наче навмисно поєднує непряме значення з прямим у межах однієї фрази: *„Drei Tage aber, nachdem er ihnen ihre Träume gedeutet, wurden sie abgeholt aus dem Gefängnis, und beiden wurde das Haupt erhoben, dem Schenken in Ehren, dem Bäcker in Schanden."*¹⁹

Як бачимо, автор змінює лексико-граматичну цілісність біблеїзму, перетворюючи його зі складного іменника на латинізовану конструкцію -

знахідний відмінок з інфінітивом. Наповнення БФ новим змістом при зміні його структури відбувається шляхом створення для нього відповідного контексту (семантика біблеїзму оновлюється).

У цих фрагментах БФ “Haupterhebung” вжито для створення іронічного ефекту.

Неодноразово на сторінках роману зустрічаємо фразеологізм біблійного походження “*die Erste und Rechte*”. Він у своєму первинному значенні “перша і праведна” не викликає у вітчизняного читача тих асоціацій, які вбачає у другій частині цього фразеологічного біблеїзму німецький читач. “*Die Rechte*” - це не тільки “вірна” у тому ж значенні, що і в словосполученні “справедлива справа”, а й “та, що підходить”, “саме та”, “та, що до душі”. Письменник вживає цей біблеїзм, характеризуючи образи дружин Іакова - Лії та Рахілі. З’ясовується, що Рахіль - дійсно “*die Rechte*”, а Лія, як і дружина Петепра Мут-ем-енет, може називатися так хіба що з іронією. Томасу Манну вдається, не змінюючи складу БФ і його будови, а лише відповідно уклавши контекст, оживити стерту метафору. При цьому помітно посилюється асоціація з прямим значенням біблеїзму.

Отже, БФ використовуються Т.Манном у певних стилістичних цілях як без змін, так і у переробленому вигляді з іншим значенням і структурою або з новими експресивно-стилістичними властивостями.

Семантична зміна БФ здійснюється письменником шляхом виявлення якісно нових відношень і зв’язків в реальній дійсності і характеризується тим, що в результаті актуалізації ФО в особливих контекстуальних умовах відбувається ситуативне переосмислення фразеологічного значення або поява конотативних семантичних відтінків. Це дає підґрунтя для подальшого дослідження ФО біблійного походження у романі Т.Манна “Йосип та його брати” з позицій комплексного, філологічного підходу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Кургинян М. Романи Томаса Манна. - М., 1975. - С. 217.
2. Апт С.К. Над страницами Томаса Манна: Очерки. - М.: Сов.писатель., 1980. - С. 124.
3. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. - М.: Высш.шк., 1983. - С. 124.
4. Див. пос. 2.
5. Сучков Б. Лики времени. - М.: Худож.лит., 1969. - С. 327.
6. Mann, Thomas. Romane und Erzählungen: Bd.4. - Berlin-Weimar: Aufbauverlag, 1974. - S. 590.
7. Див. пос. 6, с. 566.
8. Там само, с. 494.

9. Див. пос. 2, с. 382.
10. Харитонов М. Миф и гуманизм // Вопросы литературы. - № 5. - 1986. - С. 160.
11. Див. пос. 1, с. 218-220.
12. Манн, Т.. Иосиф и его братья: Доклад // Иосиф и его братья. - Т.2. - Москва: Правда, 1991. - С. 705.
13. Там само, с. 702.
14. Див. пос. 6, с. 137.
15. Буття, 1: 1-26.
16. Див. пос. 6, т. 2, с. 434.
17. Там само, т. 1, с. 137.
18. Там само, т. 4, с. 89.
19. Там само, с. 90.

УДК 811.111'342.9:659.1

Лисичкіна І. О.

ПРО СКЛАДОВИЙ СТЕРЕОТИП РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Сучасний етап розвитку лінгвістики ставить перед дослідниками завдання, що спрямовані на вирішення актуальних проблем комунікації. Серед різноманіття наукових дослідів, пов'язаних з поглибленим вивченням процесу породження мовлення в різних сферах спілкування, на порядок денний виносяться рішення ряду завдань, які допомагають зрозуміти закономірності побудови дискурсу, який, на рівні з лінгвістичними, має певні екстралінгвістичні параметри, що віддзеркалюють його мовленнєву стратегію.

В лінгвістичній літературі існує багато визначень поняття дискурс. Ми розглядаємо дискурс як функціонально однозначну, і в цьому плані завершену одиницю мовленнєвої діяльності, що відбиває міжособисту мовленнєву взаємодію, має інтегративну комунікативну функцію та загальний топік.